

Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2013. Вип. 17. С. 301–316.

Мар'ян КОЛОС

ПОГЛЯДИ О. ЧЕРНИША НА ПЕРІОДИЗАЦІЮ ТА ХРОНОЛОГІЮ ПАЛЕОЛІТУ НАДДНІСТРЯНЩИНИ

Про загальноновизнаний міжнародний рейтинг Олександра Панкратовича Черниша свідчить велика кількість цитувань та посилань на його наукові праці. Хоча не залишив він після себе розгорнутої автобіографії, про відомого палеолітознавця написано чимало [Filip, 1966, s. 217; Баженов, 1993, с. 283–284; Мезенцева, 1997, с. 205; Крушельницька, 2001, с. 247–248]. Найбільше до цієї справи долучився його учень Олександр Ситник [Ситник, 1998, с. 21–23; Ситник, Грибович, Мацкевий, 1998, с. 5–13; Ситник, 2006, с. 106–133; Ситник, 2007, с. 254–287; Ситник, 2008, с. 250–296; Ситник, 2008а, с. 7–23; Ситник, 2009, с. 11–16]. Варто відзначити й видання енциклопедичного та загальноісторичного змісту, де містяться статті та замітки про дослідника [УРЕ, 1974–1985, с. 323; Енциклопедія українознавства, 1984, с. 112].

Біографічна довідка (коротко, за працями О. Ситника). Народився Олександр Черниш наприкінці 1918 р. в селі Холми на Чернігівщині. Після закінчення школи у 1936 р. він поступає на перший курс історичного факультету Київського державного університету імені Т. Шевченка. На третьому курсі він бере участь в експедиції Т. Пассек у 1938 (?) році. Відбувши час війни у полоні та у штрафбатальйоні, у кінці 1945 року Олександр повертається до Києва, де влаштовується на роботу в Інститут археології АН.

Варто віддати належне систематичним та комплексним польовим дослідженням Олександра Панкратовича, котрі обіймають 1946–1986 рр. У 1946 р. він розпочинає власні дослідження палеолітичної стоянки Володимирівка на Кіровоградщині; 1948 р. проводить розвідкові обстеження на Дністрі та продовжує роботи у Володимирівці (на цю тему він захищає кандидатську дисертацію “Володимирівська палеолітична стоянка”) [Ситник, Грибович, Мацкевий, 1998, с. 5]. Починаючи з 1949 р. й протягом трьох польових сезонів він розкопує пам’ятку – Бабин I. У 1951 р. новостворений Інститут суспільних наук АН УРСР утворює Дністрянську палеолітичну експедицію під керівництвом Олександра Панкратовича, яка стала однією з найплідніших в Європі. Тоді ж продовжуються розкопки стоянки Молодове V і пам’ятки Вороновиця I на Дністрі. У 1955 році вперше розпочинаються польові роботи на стоянці Молодове I, дещо пізніше Олександр Черниш досліджує пам’ятки Атаки I та Атаки VI, а в 1966–1968 рр. – стоянки Оселівка I, II, III.

Однією з опорних пам’яток Наддністрянщини є стоянка Кормань IV, котру Олександр Панкратович досліджував протягом 1969–1976 рр. Подібно як на молодоських стоянках, тут простежено десяток верхньопалеолітичних горизонтів, два найнижчі мустьєрські культурні шари та два мезолітичні. Не менш важливими були польові роботи на інших палеолітичних та мезолітичних пам’ятках – Фрумушиках, Бабині, Вороновиці та ін. З 1977 і по 1984 рр. вчений веде широкомасштабні розкопки дуже важливої стоянки Молодове I.

Останні два роки своєї польової діяльності О. Черниш провів в Оселівці на Дністрі, розкопуючи стоянки Оселівка I і II у 1985 і 1986 роках.

Загалом же, результатом польових робіт Олександра Черниша стало відкриття 220 нових археологічних місцезнаходжень, частина котрих досліджена стаціонарно. Матеріали, отримані під час досліджень Олександра Панкратовича, опубліковані ним у монографічних роботах, колективних працях, різноманітних археологічних виданнях, численних статтях, повідомленнях та замітках (див. бібліографію праць О. Черниша в статтях Ситник, Грибович, Мацкевий, 1998; Ситник, 2008).

Рис. 1. Олександр Черниш. 1970 рр.
Fig. 1. Alexander Chernysh. 1970s

Спектр проблем, котрих торкався О. Черниш, є доволі широким. Варто говорити про підсумки робіт на конкретних пам'ятках (поблизу сіл Бабин, Молодове, Кормань), постановку теоретичних проблем (використання статистичного методу; типологія знарядь праці та ін.) й висвітлення соціально-економічної та культурної діяльності палеолітичної людини (житлобудівництво, походження роду, мистецтва, релігії). Актуальною та дискусійною постає проблема хронології та періодизації палеоліту, котрій власне присвячена стаття.

Головні періодизаційні моделі XIX – першої половини XX ст.

Початкові спроби побудови хронології та періодизації палеоліту відносяться до середини XIX ст. Один з перших дослідників палеоліту Франції Е. Ларте в 1860-х роках розділив печерні пам'ятки епохи на дві групи, з яких першу відніс до періоду мамонта, а другу, пізнішу – до періоду північного оленя. В 1870-х роках Е. Дюпон в результаті досліджень печер Бельгії поділив виявлені там рештки на чотири групи: типи Шале, Гуайє, Понт-а-лесс та Монтегль. Наступна спроба періодизації палеоліту належить Е. П'єтту, котрий також виділяв декілька стадій.

Важливою є класифікація Г. Мортільє, що з'явилася на початку 80-х рр. XIX ст. Базуючись на розвитку форм знарядь праці, він розділив палеоліт на шельський, ашельський, мустьєрський, солютрейський та мадленський періоди [Mortillet, 1903].

В 1900-х рр. А. Брейль на основі стратиграфії таких пам'яток, як Мустьє, Трилобіт, Рют, Лоссель, Комб-Капель, Феррасі та ін. ввів між епохами мустьє і солютре проміжну – оріньякську [Breuil, 1907]. Дещо згодом він виділив дві територіальні зони верхнього палеоліту – атлантичну і середземноморську [Breuil, 1912, s. 171].

Ця схема Мортільє-Брейля згодом дістала повсюдне визнання. Проте очевидним було, що вона не відбиває дійсних взаємовідносин між групами населення, що проживали на різних територіях Європи, Азії і Африки.

В 1930-х роках Д. Пейроні з'ясував, що на ранньому етапі верхнього палеоліту паралельно з оріньякською існувала перигордійська традиція, котра включала дві фази – шательперрон і граветт. Згодом, Ф. Борд замість існування єдиної мустьєрської культури запропонував поняття “мустьєрський комплекс”, який містив декілька варіантів різновидів мустьє, як синхронних археологічних культур. Нові періодизаційні розробки в пізньому палеоліті запропонувала Сонвій-Борд.

В радянській літературі перші спроби побудови хронології палеоліту належать В. Городцову та П. Єфіменку.

В підсумковій роботі “Кам’яний вік”, В. Городцов дав свою періодизацію кам’яного віку: еолітична, палеолітична, мезолітична і неолітична епохи [Городцов, 1923, с. 28]. Верхньопалеолітичний час він поділив на верхній, середній і нижній горизонти, які відповідали мадленській, солютрейській та оріньякській добі [Городцов, 1923, с. 28].

Він вважав, що пізній палеоліт Європейської частини СРСР відмінний від палеоліту Західної і Центральної Європи, входячи в так звану “східноєвропейську зону” – одну із трьох підгруп атлантичної зони А. Брейля [Городцов, 1923, с. 28].

Дещо згодом П. Єфіменко запропонував класифікацію пізнього палеоліту Європейської частини СРСР використовуючи термінологію західноєвропейської хронологічної схеми, будуючи її на основі матеріалів досліджень багатощарових пам’яток в Костьонківсько—Боршевському районі [Єфіменко, 1928, с. 45–59; Єфіменко, 1934]. П. Єфіменко пропонує такі хронологічні групи: ранньотельманську, пізньотельманську, костьонківську, мізинську, кирилівську, гінцівську і боршевсько—журавську [Єфіменко, 1953, с. 315–319]. Він вважав, що поділ пізнього палеоліту на оріньякську, солютрейську і мадленську епохи не відповідає дійсності, адже поняття “оріньяк” і “солютре” не мають жодного історичного змісту [Єфіменко, 1953, с. 314]. Ці епохи П. Єфіменко розглядає, як локальні явища, характерні переважно для території Франції [Єфіменко, 1953, с. 310].

Наступна спроба побудови періодизації пізнього палеоліту належить П. Борисковському [Борисковский, 1951, с. 54; Борисковский, 1953, с. 97]. Він вважав, що в рамках трьох зон пізнього палеоліту (африкано-середземноморської, сибірсько-китайської і прильодовикової) простежуються спільні риси розвитку техніки виготовлення знарядь праці, й що необхідно всередині цих зон виділяти відповідні хронологічні етапи [Борисковский, 1954, с. 33]. Аналізуючи дані багатощарових пам’яток Костьонки I, Тельманська, Боршево та ін., вчений виділяє сім хронологічних ступенів пізнього палеоліту. Рання пора пізнього палеоліту за П. Борисковським, починається з пам’яток оріньяку (1 ступінь); далі йдуть пам’ятки солютрейського (2 ступінь) і пізньосолютрейського часу (3 і 4 ступені). Мадленська пора відповідає 5, 6 і 7 ступеням. Кожна ступінь характеризується певними, типовими для відповідного часу, пам’ятками [Борисковский, 1954, с. 33].

Дещо іншу позицію стосовно хронології пізнього палеоліту СРСР зайняв О. Рогачов [Рогачов, 1953, с. 149–160; Рогачов, 1953а, с. 52]. Він твердив, що періодизація Мортільє-Брейля відображає лише локальний розвиток пам’яток Західної Європи, що спроби П. Єфіменка і П. Борисковського хронологічно поділити пізній палеоліт науково некоректні, що пізній палеоліт Європейської частини СРСР своєрідний та достатньо різноманітний, й насамкінець, що палеолітичні стоянки Дону свідчать про співіснування тут оріньякської, солютрейської і мадленської техніки обробки кам’яного інвентарю.

Свої твердження О. Рогачов базував на співставленні геологічних умов залягання пам’яток в Костьонко-Боршевському районі, виділивши три різночасові групи стоянок пізнього палеоліту. Найдавнішу, на його думку, складають пам’ятки, що залягають в лесоподібних суглинках і нижче цих суглинків у відкладах другої надзаплавної тераси (5-й шар Костьонок I й три нижні шари Тельманської стоянки). До середньої групи належать пам’ятки, що залягають в лесі других надзаплавних терас (верхній шар Тельманської стоянки, середній шар Костьонок I) і верхньої частини лесу цих терас (верхній шар Костьонок I, Боршево I, Костьонки II). Третю групу, найпізнішу, складають пам’ятки, що містяться в лесоподібних суглинках першої надзаплавної тераси (два шари Костьонок IV, Костьонки III, Боршево) [Рогачов, 1953а, с. 52].

Свою точку зору на хронологію пізнього палеоліту Європейської частини СРСР висунув також О. Окладников, говорячи про існування на цих теренах трьох територіальних зон [Окладников, 1954, с. 19].

Аналізуючи матеріали стоянок Костьонко-Боршевського району він твердив, що пам'ятки раннього оріньяку – типу шательперон, на цій території відсутні, проте є середньо- та пізньооріньякські. Місцева пізньопалеолітична культура сформувалася на основі мустьє з ашельською традицією, згодом замінена поширенням нових мешканців із західних територій, котрі залишили пам'ятки середньо- і пізньооріньякського часу. Подальший розвиток пізньопалеолітичної культури приводить до появи пам'яток класичного солютре – типу верхнього шару Тельманської стоянки, далі – типу Костьонк IV і ще пізніше – пам'яток типу Костьонки I – Авдеево (костьонківська фація) [Окладников, 1954, с. 19].

Отже, чотири класифікації провідних радянських дослідників палеоліту базувалися в основному на одних і тих самих джерелах – багатшарових стоянках Костьонківсько-Боршевського району. Археологічному аспекту віддають перевагу П. Єфіменко і П. Борисковський, археологічному й геологічному – О. Окладников, геологічному – О. Рогачов.

Погляди О. Черниша на хронологію і періодизацію. Аналізуючи погляди Олександра Панкратовича на цю проблематику, акцент робиться на простеженні змін уявлень та тверджень дослідника у хронологічному вимірі. Думки науковця подаються послідовно, концентруючись на поділі: 1) 1940–1950-ті рр.; 2) 1960–1970-ті рр. та 3) 1980–1990-ті рр., відповідно до появи нових праць та “продукування свіжих ідей”. Важливим аспектом є також значна варіабельність цього питання та постановка дотичних завдань: проблема виділення “культур у палеоліті”, контакти первісних культур та їхні взаємовпливи.

1940–1950 роки

Першою дослідженою О. Чернишом пам'яткою є Володимирівська стоянка, яка важлива у плані хронології та датування. Науковець зазначає, що виявлені там артефакти демонструють розвиток від пізнього мадлену до епіпалеоліту [Черниш, 1949, с. 284–288].

Дещо згодом О. Черниш підтверджує цю тезу, вважаючи що такий тип поселень, як у Володимирівці, характерний для кінця палеоліту і мезоліту. Матеріали цієї стоянки він ділить на дві хронологічні частини: пізньомадленську (п'ятий, шостий, сьомий, восьмий шари) та ранньоазильську (перший, другий, третій, четвертий шари). Перехідним є четвертий шар, в якому помітні риси “старого і нового” [Черниш, 1953, с. 73].

О. Черниш наголошує, що тривалий час питання періодизації пізнього палеоліту Подністров'я вирішувалися шляхом перенесення на цю територію побудованих в Західній та Центральній Європі хронологічних схем, хоча наявні матеріали не знаходили відповідного місця у цих побудовах. Науковець критикує датування Ч. Амброжевича, який відносить пам'ятки пізнього палеоліту Подністров'я до оріньяку, критикує також спроби датувань І. Ботеза та Н. Моршана, але поділяє думку М. Рудинського, який датував пам'ятки Лівобережжя Дністра оріньяком. Він твердить, що в результаті польових досліджень пам'яток Наддністрянщини, їх слід датувати часом від початку пізнього палеоліту до мезоліту й варто говорити про процеси довготривалого історичного розвитку населення регіону [Черниш, 1954а, с. 120–121].

Розкопки на Середньому Подністров'ї дали змогу О. Чернишу простежити історичний розвиток краю від початку пізнього палеоліту до мезоліту. Науковець демонструє наступну послідовність: 1) раннє пізньопалеолітичне стійбище стоянки Бабин I, котре відповідає середньооріньякській добі; 2) середнє пізньопалеолітичне стійбище стоянки Бабин I; 3) нижній шар стоянки Молодове V; 4) найпізніше стійбище стоянки Бабин I та верхній шар стоянки Молодове V. Ці хронологічні комплекси представлені серіями крем'яних знарядь праці, кістяними знаряддями, фауністичними рештками та рештками вохри й вугілля [Черниш, 1954а, с. 130].

Аналізуючи матеріали розкопок стоянок Наддністрянщини, О. Черниш згодом уточнює цю схему. Так, на пам'ятці Бабин виявлено невелику кількість крем'яних виробів нижньопалеолітичного часу, мустьєрські нуклеуси й рештки трьох різночасових пізньопалеолітичних стійбищ. На стоянці Вороновиця I, простежено рештки двох різночасових

пізньопалеолітичних стійбищ, нижній шар датовано епохою солютре, верхній – пізньомадленським часом. Дослідник наголошує на значущості стоянки Молодове V, де вдалося виявити рештки від 12 різночасових поселень, а саме: крем'яні знаряддя, рештки фауни, вогнища, вугілля та вохру. Науковець звертає увагу й на пам'ятку Молодове I, котра також є багатошаровою, містячи три пізньопалеолітичні горизонти і один мустьєрський [Черниш, 1960в, с. 5–18].

Рис. 2. Вихватинці. 1955 р. Олександр Черниш крайній ліворуч
Fig. 2. Vyhvatyntsi. 1955. Alexander Chernysh stays from the left

Співставлення даних цих багатошарових палеолітичних пам'яток на стратиграфічній основі дозволило О. Чернишу вибудувати хронологічну шкалу пізнього палеоліту регіону, яка виглядає так: 1) перше стійбище стоянки Бабин I; 2) нижній шар Вороновиці I, 10-й і 9-й горизонти Молодового V; 3) друге стійбище стоянки Бабин I, 8-й і 7-й горизонти Молодового V; 4) 6-й горизонт Молодового V; 5) 5-й горизонт Молодового V; 6) третє стійбище стоянки Бабин I, верхній шар Вороновиці I, верхній шар Молодового I, 4-й, 3-й та 2-й горизонти Молодового V; 7) горизонт Ia стоянки Молодове V. Перша, друга та третя ступені охоплюють оріньяко-солютрейський час; четверта, п'ята й шоста – мадленський, а сьома – мезолітичний [Черниш, 1960в, с. 18–19].

О. Черниш зазначає, що єдиним шляхом для вирішення проблеми періодизації палеоліту є розробка єдиної хронологічної шкали на основі співставлення даних порайонних періодизацій із виділенням загальних, найбільш характерних рис в розвитку палеолітичної культури. Локальні стратиграфічні схеми повинні розроблятися на загальній основі комплексними методами, враховуючи результати археологічних досліджень багатошарових стоянок, дані про флору й фауну, а також дані всіх можливих методів абсолютного датування [Черниш, 1961г, с. 90].

1960–1970 роки

Олександр Панкратович згодом буде чергову хронологічно-періодизаційну схему, котра відтворює основні аспекти розвитку палеолітичної доби Наддністрянщини. Стратиграфічні дані багатошарових стоянок Молодове V (14 культурних шарів), Бабин I (3 шари), Вороновиці I (2 шари), Молодове I (8 шарів), а також одношарової стоянки Фрумушика I дали підстави виділити послідовні хронологічні періоди. О. Черниш визначає наступні хронологічні періоди та їхні характерні риси [Черниш, 1961б, с. 377–382].

1. Рання пора (оріньякський час) – перше стійбище Бабин I – в комплексі переважають масивні нуклеуси, масивні пластини і знаряддя на таких пластинах. Спостерігаються подвійні вістря, знаряддя на пластинах з крайовою ретушшю, виїмчасті пластини, овальні скребки, ретушовані знаряддя, голкові вістря, різці на масивних пластинах.

2. Рання пора (розвинуте солютре) – IX і X горизонти Молодового V, нижні шари Вороновиці I, Незвисько I, Городниця I, Кормань V, Бабин III, Конюшки, Оселівка, Довге, Бабин VI, Долина, Ганнусівка, Устья-Зелене – в комплексі переважають масивні нуклеуси і масивні знаряддя. Спостерігаються подвійні симетричні вістря, знаряддя мустьєрських форм, наконечники з двосторонньою обробкою плоскою ретушшю, знаряддя на пластинах з крайовою ретушшю, пластини з плоскою ретушшю. Переважають знаряддя на пластинах.

3. Рання пора (пізне солютре) – VII і VIII горизонти Молодового V, друге стійбище Бабин I, Бабин IV, Кормань IV, Распопинці I-III, Незвисько IV, Рашків III, Колачківці II, Кормань II – в комплексі переважають масивні нуклеуси, пластини і знаряддя. Характерними є симетричні вістря, знаряддя на пластинах з крайовою ретушшю, наконечники з боковою виїмкою, вістря з притупленим краєм, голкоподібні знаряддя. З'являються видовжені рукоятки із ребер, мотикоподібні знаряддя з рогу, веретеноподібні знаряддя.

4. Середня пора (ранній мадлен) – VI горизонт Молодового V, Колачківці I, Непоротове IV-V, Волошкове II, Макарівка II – характерні відносно масивні нуклеуси, пластини і знаряддя, нечастими є вістря і пластини з крайовою ретушшю, а також знаряддя на таких пластинах, зустрічаються подвійні серединні різці, нуклеоподібні знаряддя. Спостерігаються видовжені рукоятки із ребер, мотикоподібні знаряддя із рогів оленя, веретеноподібні кістяні наконечники.

5. Середня пора (середній мадлен) – V горизонт Молодового V, Ожеве II-III, Вороновиця II-III, Врублевці, Кормань I, Ломачинці I, Грушевці II – в комплексі переважають невеликі нуклеуси, пластини і знаряддя на пластинах, короткі скребки, кутові, серединні різці, пластини зі скошеним краєм. Рукоятки із ребер з односторонніми прорізами, веретеноподібні наконечники із кістки, мотикоподібні знаряддя, молотки із рогів оленя.

6. Середня пора (пізній мадлен) – II, III і IV горизонти Молодового V, третє стійбище Бабина I, верхні шари Вороновиці I, верхні й середні шари Молодового I, Баламутівка I-III, Сокіл I, Грушевці VI, Атаки V, Кормань II, Грушевці I, Дарабани II, Ожеве V, Вороновиця IV, Оселівка – в комплексах переважають невеликі крем'яні вироби з тонкими пластинами, короткими скребками, серединними, боковими, кутовими різцями, пластини зі скошеним краєм. Значними серіями представлені кістяні наконечники з подвійними прорізами для вкладнів, мотикоподібні знаряддя із кістки й рогу, призматичні і неправильно-призматичні нуклеуси; переважають знаряддя на пластинах.

В той час радянські вчені виділяли два етапи палеоліту: ранній і пізній. Мустьє бачилося як завершальний етап раннього палеоліту. Аргументуючи цю позицію, йшлося, що мустьєрська доба відноситься до раннього палеоліту, оскільки культурні й господарські досягнення мустьєрців не мали великого значення. О. Черниш, наводячи чималі здобутки в розвитку господарства і культури мустьєрського часу, появу і розвиток нового фізичного типу людини, твердить про окремих, самостійний мустьєрський етап розвитку палеоліту. Окрім цього, він наводить те, що неандерталець вперше використовує вогонь у своїх цілях, будує перші житла, й, зрештою, науковець в цьому періоді простежує зачатки родового ладу. Також в мустьєрську добу з'являються знаряддя типу гостроконечників і скребел, перші знаряддя із кістки, перші поховання і, ймовірно, паростки мистецтва [Черниш, 1965а, с. 128–129].

Рис. 3. Працівники відділу археології, 1960 рр. Зліва направо: В. Ауліх, О. Черниш, М. Смішко, І. Свешніков
Fig. 3. Employees of the Department of Archaeology, 1960s. From left to right: W. Aulikh, A. Chernysh, M. Smishko, I Sveshnikov

з'являється практика житлобудівництва, котра розвивається в пізньопалеолітичний час [Черниш, 1965а, с. 127–128].

Дослідник також запевняє, що на території Наддністрянщини простежується послідовний розвиток пізньопалеолітичних культур, й недоречною є схема паралельного співіснування оріньяку, солютре та мадлену, оскільки це не підтверджується стратиграфічними умовами [Черниш, 1961а, с. 445].

Систематизація попередніх поглядів дослідника міститься в роботі “Палеолит и мезолит Придністровья” [Черниш, 1973, с. 41–42]. В ній О. Черниш зазначав: “В археологічному відношенні матеріали Придністров'я дозволяють виділити декілька етапів розвитку культури раннього і середнього палеоліту на цій території, а в рамках цих етапів – декілька послідовних ступенів розвитку.

Так, якщо про наявність початкової ступені ранньопалеолітичного етапу, що відповідає шельсько-аббевільському часу, для території Придністров'я немає даних (що, можливо, свідчить про незаселеність регіону в цей час), то ашельська ступінь представлена вже десятками місцезнаходжень.

Значно більше пам'яток належать до другого етапу – середньопалеолітичного, в якому можна виділити ранню, вихватинську ступінь, і пізню, молодовську ступінь розвитку мустьєрської придністровської культури. Остання мала декілька варіантів.

Третій пізньопалеолітичний етап, представлений сотнями різноманітних стоянок і місцезнаходжень, котрі репрезентують шість ступенів послідовного розвитку дністровської пізньопалеолітичної культури: першу – бабинську, другу – вороновицьку (за нижнім шаром

Загальна періодизація палеоліту О. Черниша, виглядає так:

1. Ранньопалеолітичний час пов'язаний з фізичним типом пітекантропів, синантропів та атлантропів й примітивними знаряддями праці;

2. Середньопалеолітичний час характеризується новим фізичним типом людини – неандертальцем й значними успіхами в розвитку господарства й культури.

3. Пізньопалеолітичний час пов'язаний із людиною розумною й новими кроками в розвитку господарства й культури [Черниш, 1965а, с. 128–129].

О. Черниш наголошує, що аналіз матеріалів пізньомустьєрських пам'яток Подністров'я свідчить про генетичний зв'язок пізнього палеоліту із середнім і про зародження пізньопалеолітичної культури із мустьєрсько-левалуазької. В пізньомустьєрських шарах стоянок Подністров'я численними є знахідки пізньопалеолітичних нуклеусів, а також пізньопалеолітичних пластин, простежується поява і збільшення кількості пізньопалеолітичних знарядь (скребки, різці, вістря), збільшення кількості знарядь на пластинах в більш пізніх мустьєрських пам'ятках й, насамкінець,

стоянки Вороновиця I), третю – молодовську (за шаром VII Молодового V), четверту – корманську (за шаром IV стоянки Кормань IV), п'яту й шосту. Перші три ступені розвитку пізньопалеолітичної культури Придністров'я відповідають оріньяку, перигору, солютре й гравету Західної Європи, останні три – мадлену” [Черниш, 1973, с. 41–42].

1980–1990 роки

В 1980-х роках з'явилися підсумкові праці, в котрих Олександр Панкратович узагальнює твердження стосовно періодизації та хронології [Черниш, 1981, с. 3–21; 1987а, с. 28–42].

Дослідник, загалом дотримуючись попередніх поглядів про шість ступенів розвитку пізньопалеолітичної культури (бабинська, вороновицька, молодовська, корманська та ін.), зазначає: “Ці ступені розвитку пізньопалеолітичної культури Прикарпаття характеризують процес розвитку давнього населення в цьому регіоні, поступовий розвиток суспільства загалом” [Черниш, 1987, с. 39]. Наводимо періодизацію пізнього палеоліту, котра узагальнює попередні схеми, за працею Олександра Панкратовича [Черниш, 1987а, с. 60–61].

Табл. 1. Періодизація пізнього палеоліту Наддністрянщини за О. Чернишом (1987).

Геологічне датування	Етапи пізнього палеоліту	Хронологічні ступені	Фази	Стоянки Наддністрянщини	Характерні знаряддя праці
Вюрм II	Рання пора (“оріньяко-солютрейсько-граветська епоха”)	Перша (бабинська)	Оріньяк	Шар Ха Молодового V, 1-е стійбище Бабина I, нижній шар Оселівки II, шар VII Корманя IV	Масивні нуклеуси, масивні пластини, знаряддя на пластинах з крайовою ретушшю, виїмчасті пластини, овальні скребки, різці на масивних пластинах
Вюрм II-III	Рання пора (“оріньяко-солютрейсько-граветська епоха”)	Друга (вороновицька)	Розвинуте “солютре-граветт”	Шари IX, X Молодового V, нижній шар Вороновиці I, шар III Оселівки I, шар VI Корманя IV	Масивні нуклеуси, наконечники з двобічною плоскою ретушшю, знаряддя на пластинах з крайовою ретушшю, пластини з плоскою ретушшю
Вюрм II-III	Рання пора (“оріньяко-солютрейсько-граветська епоха”)	Третя (молодовська)	Пізнє “солютре-граветт”	Шари VII, VIII Молодового V, 2-е стійбище Бабина I, шар II Оселівки I, шар V Корманя IV	Масивні нуклеуси, знаряддя на пластинах з крайовою ретушшю, наконечники з бічною виїмкою, вістря з притупленим краєм, мотикоподібні знаряддя з рогу
Вюрм III	Середня пора (мадленська епоха)	Четверта (корманська)	Ранній “мадлен”	Шар VI Молодового V, шар IV Атаки I, шари IV, Va Корманя IV	Відносно масивні нуклеуси, вістря і пластини з крайовою ретушшю, нуклеоподібні знаряддя, мотикоподібні знаряддя із рогів оленя
Вюрм III	Середня пора (мадленська епоха)	П'ята	Середній “мадлен”	Шар V Молодового V, шар III Атаки I, шар III Корманя	Невеликі нуклеуси, пластини і знаряддя на

				IV	пластинах, короткі скребки, кутові й серединні різці, мотикоподібні знаряддя, молотки із рогів оленя
Дріас I, Беллінг, Дріас II	Середня пора (мадленська епоха)	Шоста	Пізній "мадлен"	Шари II, III, IV Молодого V, 3-е стійбище Бабина I, верхній шар Вороновиці I, верхній та середній шари Молодого I, шар II Атаки I, шари I, II Корманя IV	Короткі скребки, пластини зі скошеним краєм, кістяні наконечники з подвійними прорізами для вкладнів, мотикоподібні знаряддя із кістки й рогу

Питання генези, техніко-типологічного та культурного розвитку палеоліту Наддністрянщини

Науковець, чимало уваги звертав також на питання первісного заселення регіону, співвідношення "левалуа-мустье", кореляцію пізнього палеоліту й мезоліту та на питання абсолютного датування.

Дані стоянок Наддністрянщини підтверджують концепцію про південне походження ранньопалеолітичної та мустьєрської культур регіону, а також, що розселення первісної людини йшло через Кавказ на терени України, включаючи Подністров'я [Черниш, 1965а, с. 129–130].

Відсутність на території Подністров'я палеоантропологічних знахідок й ранньопалеолітичних крем'яних знарядь, зрештою наявність ашельських знарядь говорить про заселення цієї території в ашельський період [Черниш, 1965а, с. 129–130].

Стосовно співвідношення "левалуа-мустье" О. Черниш дотримувався наступних поглядів. На стоянках Подністров'я виявлено левалуазькі пластини, різноманітні типи левалуазьких нуклеусів, а також серії левалуазьких відщепів і пластин з підправкою країв ударних площадок. Одночасно також відзначається наявність мустьєрських рис (дископодібні нуклеуси, відщепи, скребла, гостроконечники та ін.). На стоянках цього регіону простежуються як левалуазькі, так і мустьєрські риси обробки кременю. О. Черниш підтримує думку, про внутрішню єдність мустьєрсько-левалуазької традиції, розуміючи під левалуа деякі специфічні риси обробки кременю, що не дають підстав відкидати мустьєрської приналежності. Термін "левалуа-мустье" характеризує органічну єдність мустьєрських і левалуазьких рис, простежуючи змішаність двох типів індустрії або ж їх взаємовпливи. Левалуа і мустье не є хронологічно різними етапами розвитку палеолітичної техніки – якщо пам'ятки раннього левалуа дійсно відповідають ашельському часу, то пізні левалуа відносяться до середнього палеоліту. Отже, матеріали мустьєрських пам'яток Подністров'я говорять не про паралельність левалуа і мустье в середньопалеолітичну епоху, а про органічну єдність мустьєрської і левалуазької технологій, точніше – про нерозривність мустьєрських і левалуазьких рис середньопалеолітичної техніки обробки кременю [Черниш, 1965а, с. 125–127].

Важливою проблемою, котру вирішував науковець є перехід від палеоліту до мезоліту. Вона розв'язується на основі особливостей розвитку матеріальної культури й природного середовища на даному рубежі й з'ясуванням хронологічного місця пам'яток перехідного етапу, а також кореляції між рубежами палеоліт-мезоліт, з однієї сторони, й плейстоцен-голоцен, з іншої. Причинами дискусійності цих меж є: невелика кількість багат шарових пам'яток, які дають чітку стратиграфічну ситуацію такого переходу, а також апеляція до часу 10 000 років як рубежу плейстоцену-голоцену, що не завжди підтверджується археологічно. О. Черниш заповняє, різкий кордон у розвитку матеріальної культури між пізнім палеолітом і раннім

мезолітом прослідкувати неможливо, як і в зміні природного середовища [Черниш, 1974а, с. 149].

Олександр Черниш вагоме місце відводив й абсолютному датуванню. Так серед методів комплексного вивчення палеоліту значну роль відіграє радіовуглецевий, що дозволяє всебічно вивчити картину розвитку культури і господарства того часу, реконструювати конкретні особливості культури палеоліту, отримати повніші уявлення про екологічні умови періоду. На території Наддністрянщини були проведені багаторічні комплексні дослідження ряду пам'яток, в тому числі багатощарових. Вчений твердить, що для регіону отримано близько 40 визначень абсолютного віку палеолітичних поселень, котрі відносяться до хронологічно різних ступенів розвитку палеолітичної культури [Черниш, 1963, с. 410–413; Черниш, 1965, с. 117–122]. Наводимо таблицю радіовуглецевих дат пам'яток Наддністрянщини за публікацією О. Черниша.

Табл. 2. Абсолютні дати пам'яток Наддністрянщини [Черниш, 1993, с. 12].

№ п/п	Пам'ятки	Умови залягання матеріалів	Матеріал	Лабораторії	Радіовуглецеве датування
1	Молодове V	1-й шар, глибина 0,5–0,8 м	вуглистий суглинок	Геологічний інститут АН СРСР	10940 ± 150
2	Молодове V	1а-й шар, глибина 1,0–1,1 м	кістки	Геологічний інститут АН СРСР	10590 ± 230
3	Молодове V	2-й шар, глибина 1,2–1,4 м	кістки	Геологічний інститут АН СРСР	11900 ± 230
4	Молодове V	2-й шар, глибина 1,2–1,4 м	вуглистий суглинок	Геологічний інститут АН СРСР	12300 ± 140
5	Молодове V	3-й шар, глибина 1,6–1,8 м	вугілля	Геологічний інститут АН СРСР	13370 ± 540
6	Молодове V	4-й шар, глибина 1,9–2,0 м	вугілля	Геологічний інститут АН СРСР	17100 ± 1400
7	Молодове V	5-й шар, глибина 2,2–2,5 м	вуглистий суглинок	Геологічний інститут АН СРСР	17100 ± 130
8	Молодове V	6-й шар, глибина 2,6–2,8 м	грунт	–	біля 16000
9	Молодове V	6-й шар, глибина 2,6–2,8 м	вуглистий суглинок	Геологічний інститут АН СРСР	16750 ± 150
10	Молодове V	7-й шар, глибина 3,1–3,25 м	викопний грунт	Геологічний інститут АН СРСР	23700 ± 320
11	Молодове V	7-й шар, глибина 3,1–3,25 м	викопний грунт	Московський університет	23000 ± 800
12	Молодове V	8-й шар, глибина 3,55–3,8 м	вугілля	Інститут археології АН УРСР (Ленінградське відділення)	більше 24600
13	Молодове V	9-й шар, глибина 4,0–4,3 м	вугілля	Інститут археології	28100 ± 1000

				АН УРСР (Ленінградське відділення)	
14	Молодове V	9-й шар, глибина 4,0–4,3 м	вугілля	Інститут археології АН УРСР (Ленінградське відділення)	29650 ± 1230
15	Молодове V	10-й шар, глибина 4,4–4,9 м	викопний ґрунт	Геологічний інститут АН СРСР	23100 ± 400
16	Молодове V	11а-й шар, глибина 8,75–9,2 м	сажистий прошарок	Геологічний інститут АН СРСР	більше 35000
17	Молодове V	11-й шар, глибина 9,0–9,65 м	вугілля	Гронінгенська лабораторія (Нідерланди)	більше 40300 ± 5600
18	Молодове V	11-й шар, глибина 9,0–9,65 м	вугілля	Інститут археології АН УРСР (Ленінградське відділення)	більше 45600
19	Молодове V	12-й шар, глибина 10,1–10,2 м	–	Інститут археології АН УРСР (Ленінградське відділення)	45600
20	Кормань IV	5-й шар, глибина 5,4–5,6 м	вугілля	Геологічний інститут АН СРСР	18000 ± 400
21	Кормань IV	5-й шар	–	Сибірське відділення АН СРСР	18560 ± 2000
22	Кормань IV	7-й шар, глибина 6,8–7,1 м	вугілля	Геологічний інститут АН СРСР	24500 ± 5000
23	Кормань IV	7-й шар	–	Ленінградський університет	25140 ± 350
24	Кормань IV	11-й шар, глибина 11,8–12,0 м	вуглистий ґрунт	Гронінгенська лабораторія (Нідерланди)	44440 ± 2050 – 1630
25	Молодове I	4-й шар	–	Гронінгенська лабораторія (Нідерланди)	більше 44000
26	Атаки I	2-й шар	–	Сибірське відділення АН СРСР	15375 ± 830
27	Атаки I	3-й шар	–	Сибірське відділення АН СРСР	16600 ± 750
28	Оселівка I	4-й шар	–	Геологічний інститут АН СРСР	22600 ± 300

На жаль, не всі визначення мають кінцеві дати, що в ряді випадків пояснюється недостатньою кількістю матеріалів, відібраних для аналізу. Абсолютне датування дозволяє

також провести аналогії між територіально близькими пам'ятками і пам'ятками віддалених регіонів з метою уточнення їх хронологічного місця серед інших комплексів, ступенів і фаз розвитку палеолітичних культур [Черниш, 1993, с. 13].

Висновки. Проаналізувавши погляди О. Черниша на хронологію та періодизацію Наддністрянщини можна підвести такі підсумки.

Стаціонарні дослідження цілого ряду стоянок палеоліту і мезоліту Прикарпаття дали можливість простежити досить повний геохронологічний розвиток культури в регіоні (Молодове V – 20 шарів, Кормань IV – 15 шарів, що охоплюють час від мустьє до мезоліту). Погляди Олександра Панкратовича на періодизацію й хронологію Наддністрянщини пройшли своєрідну еволюцію, час від часу підсумовуючись у наукових працях. Будучи добре обізнаним з іноземною літературою й аналогічними дослідженнями як попередників, так і сучасників, він намагався виробити власну модель періодизації.

Рис. 4. Група працівників відділу археології, 1975 р. Зліва направо: І. Свешніков, М. Смішко, В. Цигилик, В. Конопля, В. Шоломенцев-Терський, Л. Мацкевий, Р. Грибович, О. Черниш

Fig. 4. Group of employees of the Department of Archaeology, 1975. From left to right: I. Sveshnikov, M. Smishko, V. Tsyhylyk, V. Konoplya, V. Sholomentsev-Terskyi, L. Matskevyi, R. Grybovych, A. Chernysh

Науковець запевняв, що проблему хронології палеоліту Наддністрянщини варто вирішувати не перенесенням на цю територію західноєвропейської хронологічної шкали, а шляхом побудови власної схеми на основі стратиграфії пам'яток. Показовими у цьому плані є матеріали багат шарових стоянок: Бабин I, Вороновиці, Молодового I та Молодового V, які дозволили, О. Чернишу, припустити, що в Подністров'ї спостерігається не співіснування різночасових “оріньякської”, “солютрейської”, і “мадленської” культур, а послідовний розвиток культури, аналогічно стоянкам Західної Європи. На цій основі він початково виділяє чотири хронологічні ступені розвитку палеоліту, а згодом сім. Неодностайними були його думки й стосовно кореляції раннього і середнього палеоліту та пізнього палеоліту й мезоліту (безсумнівним прогресом стало виділення О. Чернишом середнього палеоліту, як окремої епохи палеоліту). Необхідно відзначити й те, що Олександр Панкратович початково

користується термінами “оріньяк”, “солютре”, “мадлен”, а дещо згодом “відмовляється” від поняття “солютре”.

О. Черниш неодноразово торкався проблеми виділення культур в палеоліті, котра є дискусійною. Для цього були недостатні дані масових відмінностей між тими чи іншими пам'ятками. Територіальні рамки культур також не визначені. Виділена, наприклад, нечітка в просторовому відношенні костьонко-віллендорфсько-авдіївська культура, що охоплює значні

Рис. 5. Олександр Черниш. 1980 рр.
Fig. 5. Alexander Chernysh. 1980s

терени, з іншого боку, фігурують культури, поширені на території декількох кілометрів чи сотень метрів (наприклад, ряд культур Костьонко-Боршевського району). Багато культур виділяється лише на основі підйомних матеріалів (липська культура). Головна ж увага концентрується не на розумінні загальних закономірностей історичного розвитку, а на специфічних рисах, які часто є випадковими.

Враховуючи генетичний зв'язок і послідовну спадкоємність пам'яток палеолітичної культури північно-східного Прикарпаття, а також їх відмінність від інших груп пізньопалеолітичних пам'яток Східної Європи, О. Черниш вважав, що територія Середнього Придністров'я становила окремий район розвитку культури пізнього палеоліту Східної Європи. Олександр Панкратович запевняв, що пізньопалеолітична культура Придністров'я територіально й типологічно входить в прильодовикову область – отже, вона аналогічна пізньопалеолітичним пам'яткам інших районів цієї зони. Про це свідчить, наприклад, подібність техніки обробки кременю, кістки й рогу та схожість фауни і предметів мистецтва різночасових стоянок Придністров'я відповідним стоянкам інших районів прильодовикової зони. Так, пізньопалеолітичні пам'ятки Придністров'я мають аналогії з такими стоянками: Трилобіт

(середній шар), Гаргас, Гундштейг, Тельманська (верхній шар), Костьонки IV (верхній шар), Костьонки V, Мамонтова печера, Казярна, Моравани-Довге, Ішталлошко, Солютре, Плакар, Парпалло, Гагаріно, Боршево I, Авдіївка, Чулатово I, Гінці, Володимирівка, Пушкарі I, Бугорок, Добраничівка, Пекарна, Віллендорф, Павлів, Дольні Вестоніце, Мас д'Азіль та ін.

Характеристика інвентарю багатошарових пізньопалеолітичних пам'яток Придністров'я наштовхнула дослідника на думку, що прогресивний розвиток культури місцевих пізньопалеолітичних племен зумовлений контактами з іншими районами прильодовикової зони. Так, окремі знахідки нуклеусів “липського” типу, свідчать про контакти з пізньопалеолітичними племенами Волині. Знахідки солютрейських наконечників на Дністрі певним чином пов'язує цей район з Угорщиною і Румунією. Про зв'язок з Кримом свідчать виявлені тут сегментоподібні крем'яні вироби.

Проте не всі погляди дослідника знаходили підтримку в науковому світі, зокрема, була піддана критиці ідея про виділені фази розвитку палеоліту (бабинська, корманська, молодовська), не зрозумілою була його позиція щодо “культур в палеоліті” тощо.

Отже, Олександр Панкратович висунув оригінальні підходи і розробив власну концепцію періодизації та хронології палеоліту Наддністрянщини. Найважливіше, що разом з І. Івановою він створив геохронологічну і геостратиграфічну схему розвитку палеоліту регіону, яка й сьогодні не втратила свого наукового й пізнавального значення.

ЛІТЕРАТУРА

Баженов Л. В.

- 1993 Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX століття. – Кам’янець-Подільський. – 480 с.

Борисковский П. И.

- 1951 Основные этапы развития палеолита Украины // СА. – Т. XV. – С. 96–122.
1953 Палеолит Украины // МИА. – № 40. – 463 с.
1954 Вопросы периодизации палеолита // СА. – Т. XXI. – С. 33.

Городцов В. А.

- 1923 Каменный период. – Москва. – 404 с.

Деревянко А. П., Маркин С. В., Васильев С. А.

- 1994 Палеолитоведение: Введение и основы. – Новосибирск: ВО “Наука”. – 288 с.

Кубійович В., Жуковський А. та ін.

- 1984 Енциклопедія українознавства: Словникова частина. — Париж–Нью-Йорк: Молоде життя. – Т. 10. – 416 с.

Ефименко П. П.

- 1928 Некоторые итоги изучения палеолита СССР. – Человек. – № 1. – С. 45–59.
1934 Палеолитические стоянки Восточноевропейской равнины // Труды II конференции АИЧПЕ. – Вып. 5. – С. 55–70.
1953 Первобытное общество. – Київ. – 659 с.

Крушельницька Л. І.

- 2001 Рубали ліс... (Спогади галичанки). – Львів. – 260 с.

Мезенцева Г.

- 1997 Дослідники археології України. Енциклопедичний словник–довідник. – Чернігів. – 205 с.

Окладников А. П.

- 1954 Некоторые вопросы изучения верхнего палеолита СССР в свете новейших исследований // СА. – Т. XXI. – 462 с.

Рогачов А. Н.

- 1953 Некоторые вопросы хронологии верхнего палеолита // СА. – Т. XVII. – С. 149–160.
1953а Новые данные о стратиграфии верхнего палеолита Восточноевропейской равнины // МИА. – № 39. – С. 80–95.

Ситник О. С.

- 1998 Олександр Черниш і Молодове // МДАПВ. – Львів. – Вип. 7. Постаті української археології. – С. 21–23.
2006 Львівська археологічна школа у період потрясінь та випробувань (1939–1951) // АДЛУ. – Львів. – Вип. 9. – С. 106–133.
2007 Польові дослідження Львівського відділу Інституту археології АН УРСР (1940–1950) // АДЛУ. – Львів. – Вип. 10. – С. 254–287.
2008 “Епоха Черниша” у вивченні палеоліту Західної України (до 90-річчя Олександра Панкратовича Черниша, 1918–1993) // АДЛУ. – Вип. 11. – С. 250–296.
2008а Олександр Панкратович Черниш: людина і науковець // Кам’яна доба України. – Київ. – Вип. 11. – С. 7–23.
2009 Олександр Черниш – визначний дослідник палеоліту та організатор науки // МДАПВ. – Львів. – Вип. 13. – С. 11–16.

Ситник О., Грибович Р., Мацкевий Л.

- 1998 Пам'яті Олександра Черниша // МДАПВ. – Львів. – Вип. 7. Постаті української археології. – С. 5–13.

УРЕ

- 1974–1985 Українська радянська енциклопедія. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. – 2-е видання. – К., Гол. редакція УРЕ. – 624 с.

Черниш О. П.

- 1949 Пізньопалеолітична стоянка коло села Володимирівка // АП. – К. – Т. II. – С. 284–288.
- 1950 Новые данные о палеолите и мезолите Днестра // КСИА АН СССР. – XXXII. – С. 26–39.
- 1950а Новые исследования Владимирской палеолитической стоянки // КСИА АН СССР. – XXXI. – С. 89–95.
- 1952 Мустьерские местонахождения Среднего Поднестровья // КСИИМК. – Вып. 48. – С. 56–61.
- 1953 Володимирівська палеолітична стоянка. – К. – С. 3–75.
- 1953а Владимирская палеолитическая стоянка // БКИЧП. – Вып. 17. – С. 43–51.
- 1954 Исследования палеолита на Днестре // КСИИМК. – Вып. 56. – С. 120–132.
- 1955 Исследования позднепалеолитических стоянок Среднего Поднестровья // КСИА АН УРСР. – К. – Вып. 4. – С. 159–160.
- 1956 Палеолитическая стоянка Вороновица I // КСИИМК. – Вып. 63. – С. 40–47.
- 1956а Дослідження на Дністрі в 1950-1951 рр. // АП УРСР. – Т. VI. – С. 189–193.
- 1957 Многослойная стоянка Молодова V // КСИИМК. – Вып. 67. – С. 45–53.
- 1957а Краткие итоги исследований позднего палеолита Поднестровья // ТКИЧП. – Т. XIII. – С. 315–323.
- 1957б Проблема хронологии позднего палеолита Европейской части СССР // КСИИМК. – Вып. 69. – С. 3–11.
- 1958 Палеолитическая стоянка Молодова I // БКИЧП. – Вып. 22. – С. 118–121.
- 1959в Поздний палеолит Среднего Поднестровья // ТКИЧП. – Вып. XV. – С. 5–214.
- 1960 Исследования мустьерского поселения на Днестре в 1956–1958 гг. // БКИЧП. – Вып. 24. – С. 111–118.
- 1960б Некоторые итоги исследований палеолита Поднестровья (1946–1957 гг.) // Материалы и исследования по археологии юго-запада СССР и Румынской Народной Республики. – Кишинев. – С. 3–21.
- 1961 Мустьерские слои стоянки Молодова V // КСИИМК. – Вып. 82. – С. 77–88.
- 1961а Основные результаты исследований позднего палеолита Среднего Поднестровья // Материалы Всесоюзного совещания по изучению четвертичного периода. – М. – Т. I. – С. 440–446.
- 1961б Результаты новейших исследований палеолита Днестра // Четвертичный период. – К. – Вып. 13–16. – С. 377–384.
- 1961в Мустьерські шари багатощарових стоянок Молодове I та Молодове V // МДАПВ. – Вип. 3. – С. 3–21.
- 1961г Некоторые вопросы периодизации и геологической датировки палеолитических памятников Европейской части СССР в связи с исследованиями последних лет на Днестре // ТКИЧП. – Т. XVIII. – С. 89–93.
- 1963 Абсолютный возраст верхнего палеолита (солютре, тип граветт) Приднестровья по данным радиоуглеродного анализа // Доклады АН СССР. – М. – Сер. геолог. – Вып. 2. – С. 410–413 (співав. І. К. Іванова).
- 1965 Об абсолютном возрасте палеолитических памятников Поднестровья // Стратиграфия и периодизация палеолита Восточной Европы. – М. – С. 117–125.
- 1965а Ранний и средний палеолит Поднестровья. – М. – С. 3–137.
- 1971 Исследования многослойной стоянки Кормань IV в 1970 г. // Тезисы докладов, посвященные итогам полевых археологических исследований в 1970 г. в СССР. – Тбилиси. – С. 3–21.

- 1971a Дослідження найнижчих мустьєрських шарів Молодова V в 1962–1964 рр. // Археологія. – Вип. 1. – С. 13–21.
- 1973 Багатошарова стоянка Кормань IV і її стратиграфічне значення // Археологія. – № 9. – С. 41–54.
- 1974 Палеолитическая стоянка Кормань IV // Материалы по четвертичному периоду. – К. – С. 399–411.
- 1974a К вопросу о соотношении границ палеолит-мезолит и плейстоцен-голоцен и особенности развития материальной культуры и природной среды Прикарпатья // Первобытный человек, его материальная культура и природная среда в плейстоцене и голоцене. – М. – С. 149–151.
- 1977 Многослойная стоянка Кормань IV и ее место в палеолите // Многослойная стоянка Кормань IV. – М. – С. 7–77.
- 1981 Пам'ятки палеоліту Прикарпаття і Волині // Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині кам'яного віку. – К. – 310 с.
- 1982 Многослойная стоянка Молодова I // Молодова I – уникальное мустьєрское поселения на Среднем Днестре. – М. – С. 6–102.
- 1987 Сталонная многослойная стоянка Молодова V // Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. – М. – С. 7–93.
- 1987a Поздний палеолит Поднестровья, Закарпатья // Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья (каменный век). – К., 1987. – 130 с.
- 1993 Деякі результати практичного використання методів ізотопного датування в дослідженнях палеоліту Подністров'я // *Studia archeologica*. – Львів. – № 1. – С. 12–14.
- Breuil H.*
- 1907 La question aurignacienne. // *Revue prehistorique*. – Paris. – № 2. – S. 173–219.
- 1912 Les subdivisions du paleolithique superieur et leur signification. – Geneve. – 171 s.
- Fillip J., Kozlowski L.*
- 1966 Enzyklopadisches Handbuch zur Ur- und Fruhgeschichte Europas. – Prag. B. I. – S. 635.
- Mortillet G. et A.*
- 1903 Le préhistorique origine et antiquite de l'homme. – Paris. – 205 s.

Marjan KOLOS

O. CHERNYSH'S POINT OF VIEW AT THE PROBLEMS OF PERIODIZATION AND CHRONOLOGY OF PALEOLITHIC OF UPPER DNISTER REGION

The article highlights the views of Alexander Chernysh on periodization and chronology of the Paleolithic of Dniester Region. Analyzed his life, characterized by field work and scientific achievements. Initially, given the existing schemes of periodization predecessors subsequently filed statements of opinion and researcher in chronological terms Separate notes on the problems of the original settlement in the region, the ratio of Levallois-Mousterian and appropriateness “of Paleolithic cultures”.